



ESKİ MEZOPOTAMYA HUKUKUNDA EVLATLIKLARIN MİRAS HAKKI
*RIGHT OF INHERITANCE OF ADOPTED CHILDREN IN THE ANCIENT
MESOPOTAMIAN LAW*

Hülya KAYA HASDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Assist. Prof. Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History

h.kayahademir@alparslan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9529-1167

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
3/1, Mart - March 2021 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi-Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **06.01.2021**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **20.01.2021**
Sayfa-Pages : **81 – 93.**

This article was checked by Viper  or 

Atf – Citation: KAYA HASDEMİR, Hülya, “Eski Mezopotamya Hukukunda Evlatlıkların Miras Hakkı”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/1, Mart 2021, ss. 81 – 93.



OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

3/1, Mart - March 2021

81 – 93

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ESKİ MEZOPOTAMYA HUKUKUNDA EVLATLIKLARIN MİRAS HAKKI*

RIGHT OF INHERITANCE OF ADOPTED CHILDREN IN THE ANCIENT MESOPOTAMIAN LAW

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR

Öz

Neslin devamının garantisi olan çocuk, günümüz toplumlarında olduğu gibi Eski Mezopotamya toplumlarında da ailenin değerli bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Çocuk sadece soyun devamının sağlanması için değil aynı zamanda aile mirasının gelecek nesillere aktarımı, ebeveynlerin yaşlılıklarında bakımlarının üstlenilmesi, ölümlerinden sonra cenaze törenlerinin yapılması ve ruhları için gerekli ritüellerin gerçekleştirilmesi için de önemli olmuştur. Eski Mezopotamya’da bu amaçları gerçekleştirmek için biyolojik çocuklara sahip olan aileler olduğu gibi doğal yollarla çocuk sahibi olamayan aileler de bulunuyordu. Çocuksuz aileler evlat edinme (*adoption*) uygulamasıyla bu özlemlerini dindirmişlerdir. Eski Mezopotamya kanunlarında konu ile ilgili çok sayıda maddenin yer alıyor olması toplumda evlat edinmenin yaygın bir uygulama olduğunu gösterdiği gibi evlatlık alınan çocuklar ve evlat edinen ailelerin haklarının hukuken gözetildiğine de işaret etmektedir. Bu çalışmada Sumer ve Sami toplumlarında evlat edinilen çocukların miras haklarını koruyan kanun maddeleri incelenmiştir.

Abstract

Children, who are the guarantee of the continuation of generation, were accepted as a valuable member of families in the Ancient Mesopotamia societies as in today's societies. Children were accepted as important not only in terms of the continuation of generation but also in terms of the transmission of the family heritage to the next generations, undertaking the care of parents in old ages, holding funeral rites and performing the rituals required for their soul. In the ancient Mesopotamia, there were families who couldn't have children by natural ways beside the families who had children to realize these aims. The families without children eased this wish by adoption. That there were many articles in the Ancient Mesopotamian law related to the issue indicated that adoption was a common practice in the society and the rights of the adopted children and the families who adopted children were protected legally. In this study, the articles protecting the right of inheritance of the adopted children in the Sumerian and Semitic societies were examined.

* Bu makale Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan “Kültepe Metinlerine Göre Miras Hukuku” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Miras **Keywords:** Ancient Law on Inheritance, Hukuku, Adoption, Mirasçı, Aplum. Adoption, Heir, Aplum.

Extended Abstract

*Determining the person or the persons to bequeath the properties they have after death is one of the important factors motivating people to earn and save money. For this reason, the parents in the ancient Mesopotamia societies expected their children to marry, have children and continue their generation and keep their family fortune. By means of children, generations continue and the transmission of the family legacy to the next generations is guaranteed. There were families in the society who couldn't have babies through natural ways as well as the families who reached this aim. The families who couldn't have babies fulfilled their longing by adoption. The families without children could adopt the orphans or the adulterines born in the temples, older children or the adults and freedmen and freedwomen. When adopting a child whose family was alive, a written agreement was made between the biological family of the child and the family to adopt the child. This agreement made before the witnesses was referred to as *tuppi mārūti* "sonship tablet" or *tuppi kunukkim* "sealed tablet". In case of conflict or under the cases in which the legitimacy should be proved, this agreement was brought to trial and the witnesses of the agreement came into the presence of the relevant court. In case the adoption agreement was lost, the adopted child who was determined to be an heir faced the risk of losing all his/her rights.*

*It was observed in some legal documents that some families with children also adopted children due to different aims. In patriarchal societies like Mesopotamian society, it was accepted that families were continued by sons and a great majority of heritage was left to the oldest son. The families without a son adopted boys, who were also considered as an important labor force, for bequeathing. Girls were adopted by their close relatives to have them the skills and training required for being a housewife in the future and they were also adopted as a bride for *tirhatu* "bridewealth". Certain provisions were included in the adoption agreement to prevent the abuse of the rights of the girls whose guardianship were bought from their families.*

There were adoption applications in the Mesopotamian societies with different ways based on their aim and methods. It was aimed to perform the sale of the immovable properties such as cropland, garden, house, threshing field and sheep fold with the sale adoption; to have the adopted person take care of his/her parents and perform the religious rituals after their death with the agreement of taking care until death; to have the daughter in the family marry up with the adopted man and have the adopted man serve within the family by giving some part or all of the property with the real adoption; to have the women whose dominion was bought from their families marry up with a man from or out of the family and gain bride wealth with the woman adoption; to provide the continuation of a craftsman's family business with the adoption for teaching a profession.

Adoption starts a relationship between the parents and child who don't have a relationship by affinity. This application grants the right of succession of the property of the adoptive parents to the adopted child. Here, the inheritance in question may be the whole of the property or it may be limited with some part of the property. The rights of the children adopted as an inheritor were protected and guaranteed by law in the Sumerian and Sami societies to prevent the disinheritance of the adopted children arbitrarily without a just cause.

The Sumerian people who loved and protected their adopted children just like their own children expected the adopted children to respect them in return. Otherwise, the

adopted children could be disinherited and even sold as slaves. We have learnt in Ana İttişu Law, the items 34 and 35, that the children who show disloyalty and disrespect to their parents could be disowned by their parents. And we have had detailed information on the rights of succession of the adopted children in the Sami societies by some documents included in the Hammurabi Law, Middle Assyrian Law and Nuzi.

Giriş

Mezopotamya toplumlarında kadın ve erkeğin evlilik bağı ile yasal birleşmelerindeki nihai amaç çocuk sahibi olmaktır.¹ Böylece soyun devamı sağlanarak, aile mirasının gelecek nesillere aktarımı güvence altına alınmış olacaktı.² Toplumda bu amaca ulaşabilen aileler olduğu gibi doğal yollarla çocuk sahibi olamayan aileler de vardı. Bu aileler, ikinci bir kadının eş olarak alınması veya evlat edinme (*adoption*) yollarıyla çocuk sahibi olabiliyorlardı.³ Sami toplumlarında çocuğu olmayan bir kadının kocasının, bir cariyeden çocuk sahibi olabildiğinin örneğini İbrahim peygamberin karısı Sara ile cariyesi Hacer arasında yaşanan olaylarda görürüz. Buna göre; İbrahim ve Sara'nın çocukları olmayınca Sara, İbrahim'e dönerek "*rica ederim cariyemin yanına gir, belki ondan çocukların olur*" der ve böylece Hacer İsmail'i doğurur.⁴ Kısa süre sonra Sara hamile kalıp İshak'ı doğurunca "*bu cariyeyi ve oğlunu dışarı at çünkü bu cariyenin oğlu benim oğlumla, İshak ile beraber mirasçı olmayacaktır*" diyerek İsmail'i evden ve mirastan uzaklaştırmıştır.⁵

Bazı hukuki belgelerde çocuksuz ailelerin yanı sıra çocuklu ailelerin de farklı amaçlarla evlatlık aldıkları görülmektedir.⁶ Mezopotamya toplumu gibi ataerkil toplumlarda ailenin devamının erkek çocuklar tarafından sürdürüldüğü kabul edilip, mirasın büyük kısmı ailedeki en büyük erkek çocuğa bırakılırdı. Erkek çocuğu olmayan aileler bu uygulama ile ailenin devamını sağladığı gibi evlatlık aldıkları kişi sayesinde aile ekonomisine önemli bir iş gücü kazandırmış oluyorlardı.⁷ Yaşlılıkta bakımın üstlenilmesi için evlat edinmelerde, evlatlık olarak aileye alınan kimse ebeveynlerine karşı saygılı olup, ölümlerine kadar onların hizmetlerini yapmayı ve ölümlerinin ardından yaslarını tutup, dini ritüelleri yerine getirmeyi kabul ediyordu.⁸ Burada evlat edinilen çocuktan, ebeveynlerinin yaşlılıklarında onların mali ve fiziksel güvenliklerini sağlaması ve ölümlerinden sonra mirasçı olarak cenaze törenlerini yapıp, artlarından yas tutması bekleniyordu.⁹ Eski Mezopotamya toplumunda ruhun öteki dünyada varlığını huzurlu şekilde sürdürebilmesi, geride kalan yakınlarının onun için düzenli yiyecek içecek sunmaları ve bazı

¹ Bottero, 2005: 107-108.

² Klengel, 2001: 241.

³ Toptaş, 2016: 62.

⁴ Tekvin, 16: 2- 16.

⁵ Tekvin, 21: 10- 11.

⁶ Günaltay, 1987: 375.

⁷ Klengel, 2001: 241.

⁸ Paulissian, 2016: 6.

⁹ Nemet-Nejat, 1998: 132.

ritüelleri yerine getirmesine bağlıydı.¹⁰ Bu sebepten dolayı çocuk sahibi olamayan aileler, ölümlerinde sonra kendi ve atalarının ruhlarına sunularda bulunacak bir çocuğa evlat edinerek sahip olmak istemişlerdir.¹¹

Sumer ve Sami kanunlarında yer alan bazı hükümler evlatlık almanın Eski Mezopotamya'da yaygın bir uygulama olduğunu gösterir.¹² Çocuksuz aileler, kimsesiz ya da tapınaklarda evlilik dışı doğmuş bebekleri¹³, daha büyük yaştaki çocukları ya da erişkin kimseleri¹⁴ ve azat edilen köleleri¹⁵ evlatlık olarak alabiliyorlardı. Ailesi hayatta olan bir çocuk evlat edinilirken, çocuğun biyolojik ailesi ile evlatlık alacak aile arasında yazılı bir sözleşme yapılmıştır. Şahitler huzurunda hazırlanan bu sözleşme *tuppi mārūti* “oğulluk tableti” ya da *tuppi kunukkim* “mühürlü tablet” olarak adlandırılmıştır.¹⁶ Olası bir anlaşmazlık yaşanması halinde veya evlat edinmenin meşruiyetinin ispatlanması gereken durumlarda bu sözleşme dava konusu edilmiş ve sözleşmenin hazırlanmasına şahitlik edenler mahkemenin huzuruna çıkartılmıştır. Evlat edinme sözleşmesinin kaybedilmesi halinde mirasçı olarak belirlenen evlatlık tüm haklarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalabiliyordu.¹⁷

Eski Mezopotamya'da miras aktarımı için çoğunlukla önemli bir iş gücü olarak kabul edilen erkek çocuklar evlat edinilmiştir. Kız çocuklar ise öksüz ve yetim kaldıklarında yakın akrabaları tarafından gelecekteki ev hanımlığında gerekli olacak beceri ve eğitimin verilmesi için evlat edinildiği gibi, *tirhatu*¹⁸ “başlık parası” karşılığında gelin olarak da evlat edinilebiliyordu.¹⁹ Evlat edinilirken hâkimiyeti aileden satın alınan kız çocukların haklarının istismar edilmemesi için evlat edinme sözleşmesinde evlilikleri konusunda kesin hükümlere yer verilmiştir. Orta Asur Dönemi'ne ait KAJ 2 numaralı belgede evlatlık bir kız çocuktan bahsedilerek, “*kötü ve utanç verici bir şekilde davranılmayacak, onu özgür bir kız olarak kocaya verecek ve onun için başlık parası alacak*” denilmektedir.²⁰ Böylece kız çocuğun gelecekteki evliliği garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

Mezopotamya toplumlarında amaç ve yöntemlerine göre farklı şekillerde evlat edinme uygulamalarına rastlanılır. Satış adoptionu ile görünürde evlatlık olarak tarla, bahçe, ev, harmanyeri ve ağıl gibi taşınmaz malların satışının yapılması; ölünceye kadar bakma sözleşmesi ile evlatlık olarak alınan kimsenin miras karşılığında evlat edinen ebeveynlerinin yaşlılıklarında bakımlarını sağlaması ve onların ölümlerinden sonra dini ritüelleri yerine getirmesi; gerçek evlat edinme ile genellikle evlatlık alınan yetişkin erkek ile

¹⁰ Scurlock, 1995: 1888.

¹¹ Kılıç, 2014: 49.

¹² Ana İttişu Kanunu; Sümer Kanun Kitabı; Eşnunna Kanunu; Hammurabi Kanunu; Orta Asur Kanunları.

¹³ Mutluay, 2018: 43.

¹⁴ Nemet-Nejat, 1998: 131.

¹⁵ Veenhof, 1982: 359, vd.; Klengel, 2001: 241.

¹⁶ Alpman, 1988: 59; Paulissian, 2016: 6.

¹⁷ Paulissian, 2016: 9.

¹⁸ *tirhatu* / *terhatu*: CAD T, 350. sayfada “damat veya damadın ailesi tarafından gelinin ailesine verilen evlilik hediyesi” olarak açıklanmıştır.

¹⁹ Alpman, 1988: 176-177; Paulissian, 2016: 19.

²⁰ Veenhof, 1998: 364.

ailenin kızı evlendirilerek, evlatlık alınan oğula malların bir kısmı ya da tamamı verilerek aile içinde hizmet etmesi; kadın adoptionu ile ailesinden hâkimiyeti satın alınan kadının aile içinde ya da dışında evlendirilmesiyle başlık parası alınması; meslek öğretmek için evlatlık almalarında ise evlat edinen zanaatkâr aile işlerinin devamını sağlamayı amaçlamıştır.²¹

Evlat edinme eylemi, aralarında biyolojik bağ olmayan ebeveyn ve çocuk arasında bir ilişki başlatır.²² Bu uygulama evlatlık alınan çocuğa, evlat edinen ebeveynlerinin mülkiyetinin miras hakkını verir. Burada söz konusu miras mülkün tamamı olabileceği gibi mülkün belirli bir kısmı ile sınırlandırılabilir.²³ Mirasçı olarak evlat edinilen çocuğun geçerli bir sebep olmaksızın keyfi uygulamalarla aile mirasından men edilmemesi için Sumer ve Sami toplumlarında evlatlık çocukların hakları kanunlarla korunup, güvence altına alınmıştır.²⁴

Sumer Kanunlarında Evlatlıkların Miras Hakkı

Sumer kaynaklarında varis, *ibila* (DUMU. NITA)²⁵ kelimesi ile ifade edilmiştir. DUMU (*mâru*) “oğul”, UŞ (*redû*) “takip etmek” kelimelerinden türetilen *ibila*, “takip eden oğul, varis” anlamlarını taşır. *İbila*, miras içerikli belgelerde ölen kişinin atalarına saygıda bulunan ve onun mülkiyetinin devamını sağlayan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil toplumlarda bu kişi çoğunlukla en büyük erkek çocuk olurken, istisnai durumlarda kız çocuklarının da *ibila* olarak belirlendiği görülür. Gudea statu B Kol. VII, 44’de yer alan “*erkek çocuğu olmayan eve (o), varis durumuna bu evin kızını getirdi*” ifadesinden anlaşılıyor ki erkek çocuğun olmaması durumunda miras, kız çocuğuna bırakılıyordu.²⁶

Ana İttişu taf. III Kol IV’de muhtemelen erkek çocuğu olmayan bir ailenin kızlarını evlendirdiği kimseyi evlat edindiği görülür. Metnin ilerleyen satırları incelendiğinde durum netlik kazanır. 32–33. satırlarda geçen *dup-pi ap-lu-ti-šu iş-tur-šu* “onun varislik tabletini yazdı” ifadesi, içgüveysi olarak alınan damadın aynı zamanda evlat olarak da benimsendiğini, babanın ölümünden sonra mirasın ona intikal edeceğini göstermektedir. 34–36. satırlardaki *ma-rat-su a-na suni-šu iş-kunbīta ù ú-na-ti-šu ip-qī-is-su* “kızını onun (kocasının) kucağına koydu. Evi ve malları ona verdi” ifadesinden ailenin tüm servetinin damada bırakıldığı anlaşılmaktadır. Evlat edinilen damat kayınpederine saygı ve itaate mecburdur. Çünkü aksi bir durumda mal ve mülkten mahrum bırakılabiliyordu. Bunun yanında baba isterse, kızı ile damadı arasındaki evlilik anlaşmasını bozup, damadın ödemiş olduğu *tirhatu*’yu geri vermeyebilirdi.²⁷

Evlatlıklarını kendi çocukları gibi sevip, koruyan Sumerler bunun karşılığında evlatlıkların kendilerine saygı duymalarını beklemiştir. Aksi

²¹ Alpman, 1981: 332 - 333; Alpman, 1986: 184- 185.

²² Suurmeijer, 2010: 9.

²³ Speiser, 1928-1929: 7.

²⁴ Paulissian, 2016: 5.

²⁵ ePSD

²⁶ Yalvaç, 1965: 31- 32.

²⁷ Landsberger, 1937: 48 - 50; Yalvaç, 1965: 32.

takdirde evlatlıklar mirastan men edilebilir hatta köle olarak satılabılırdi.²⁸ Sumer Kanun Kitabı denilen ve hangi şehre ait olduğu bilinmeyen, Sumerce yazılmış kanunları içeren tabletlerin 4–5. paragraflarında evlatlık alınan bir erkek çocuğun anne ve babasını reddetmesi halinde, çocuğun mirastan çıkarılacağı, gümüş karşılığında satılacağı ve şehirden kovulacağı kaydedilmiştir. İlgili maddenin tercümesi şöyledir:

“Eğer o (evlatlık erkek çocuğu) anne ve babasına sen benim annem ve babam değilsin derse, o, ev, tarla, meyve bahçesi, kölelere sahip olmayı ceza olarak kaybedecek ve onlar, onu (kölelikteki gibi zincire vurup tam değerinin) karşılığı gümüş ile satacaklar.”²⁹

Sumer toplumunda ebeveynlerine karşı itaatsizlik ve saygısızlıkta bulunan çocukların anne ve baba tarafından evlatlıktan reddedilebildiğini kanundan öğrenmekteyiz. Ana İttişu Kanunu'nun 34. ve 35. maddelerinde geçen “eğer bir baba, evladına sen benim evladım değilsin derse, evi ve duvarı kaybedecektir (evden ve evin çevresinden mahrum olacaktır)”, “eğer ana evladına, sen benim evladım değilsin derse, evi ve eşyayı kaybedecektir (evden ve eşyadan mahrum olacaktır)” ifadelerinden evlatlıktan reddedilen çocuğun mirastan da mahrum bırakıldığı anlaşılmaktadır.³⁰ Bu durum muhtemelen evlatlık alınan çocuklar için de geçerli olmuştur.

Sami Kanunlarında Evlatlıkların Miras Hakkı

Akadca yazılmış metinlerde mirasçı *ewuru*³¹ kelimesi ile ifade edilirken, bazen mirasçılar kendilerini tanıtmak için *DUMU me-tim* ya da *me-er-ú/e me-tim* “ölünün oğlu, mirasçı” ifadelerini kullanmışlardır.³² Miras intikalini içeren belgelerde ailedeki en büyük erkek çocuğu temsil etmek için *aplum* kelimesi kullanılmıştır. İlk varislik hakkı olarak da bilinen bu uygulama Nuzi belgelerinde, Hammurabi Kanunu'nda³³, bazı Eski Asur belgelerinde³⁴ ve Orta Asur Kanunları'nda³⁵ karşımıza çıkmaktadır.

²⁸ Mutluay, 2018: 43.

²⁹ Roth, 1995: 44; Kılıç, 2014: 50.

³⁰ Tosun-Yalvaç, 1975: 47–48.

³¹ CAD E, 415. sayfada Nuzi vesikalarında geçen mirasçılar tanımlarken kullanılmıştır. CDA: 85; AHw: 267.

³² Kt 94/k 791: ⁴⁻⁶*DUMU me-tim a-na-ku 3 ma-na KÙ.BABBAR a-tù-nu*, ⁴⁻⁶...Ben mirasçiyım. Sizler babama 3 mana gümüş borçlusunuz., Larsen, 2010: 325-326; Kt 91/k 151: ²⁸*DUMU me-tim a-na-ku ša a-bi₄ ²⁹ha-bu-lá-ku-ni lu ší-bi₄ a-na ³⁰a-bi₄-a tí-šu ri-da-ma x x ³¹a-ma-lá dt-in a-lim_{ki} ³²a-ša-qá-lá-ku-um ²⁸⁻³²...*Ben mirasçiyım. Babamın sana olan borcuna karşın tanıklar getirirsen, ben şehrin hükmüne uygun olarak (borcu) sana ödeyeceğim.” Bkz. Hertel, 2013: 345; Kt 94/k 770: ⁴*me-er-ú me-tim né-nu* ⁵*mì-šu-um DAM.GÂR-ru :a-bi-ni* ⁶*si-ki-ni : ú-kà-lu* ⁷*ba-a-am : a-na DAM.GÂR : a-bi-ni* ⁸*lu nu-sà-li-ma : DAM.GÂR*,⁴⁻⁵“Biz mirasçılarız. Neden babamızın alacaklıları bizi tutuyor? ⁶⁻⁸Gel babamın alacaklılarına bizi alıkoymamaları için yalvaralım.” Bkz. Larsen, 2010: 369–370.

³³ §165: “Eğer bir adam, gözünde ilk olan (tercih ettiği) varisine tarla, bahçe ve ev hediye eder, ona bir belge yazarsa, sonra baba öldüğünde kardeşler mal bölüştükleri zaman babanın ona verdiği hediyeyi alacak, diğer taraftan, baba evi malını eşit olarak paylaşacaklardır.” Bkz. Tosun-Yalvaç, 1975: 201. §170: “Eğer bir adamın ilk eşi ona çocuklar doğurursa ve kadın kölesi (de) ona çocuklar doğurursa, baba sağlığında kölenin ona doğurduğu çocuklara “benim çocuklarım” deyip eşinin çocukları ile birlikte onları sayarsa, sonra baba kaderine gittiğinde (öldüğünde) baba evinin malı içinden, eşin ve kadın kölenin çocukları eşit olarak mal bölüşeceklerdir. İlk eşin oğlu hisse içinden seçecek ve alacaktır.” Bkz. Harper, 1904: 58–61.

³⁴ Asurlu tüccar Pūšu-kēn'in mirasının intikalini içeren CCT 5, 11 nolu belgede Pūšu-kēn'in ikinci büyük oğlu olan Aššur-mutabil'in *aplum* olarak hareket ettiği görülmektedir. Bkz.

Nuzi evlatlık alma belgelerinden biri olan HSS 5: 60'da ailenin biyolojik oğlu ilk varis olarak seçilmiş ve miras paylaşımında evlatlığa göre daha fazla pay alacağı açıkça belirtilmiştir.³⁶ G 51 numaralı belgede ise nadir rastlanılan bir durum görülmektedir. “*Našwi'nin bir oğlu varsa Wullu ile eşit paylaşacaklar*” denilerek, miras paylaşımında ailenin biyolojik çocuğu ile evlatlık alınan çocuğu eşit tutulmuştur.³⁷

Şamšu-iluna'nın 4. yılına tarihlenen bir belgede çocuk sahibi olamayan bir ailenin iki erkek kardeşi birden evlat edindikleri görülür. Belgede ebeveynlerin bırakacakları mirasın paylaşımında bu kardeşler arasında ilk varis seçtikleri anlaşılır. “*Ağabey İli-idinnam ve erkek kardeşi İli-ummati'yi İpku-İstar'ın oğlu Ea-idinnam ve karısı Kuritum evlat edinmişler ve mirasçıları olmalarına karar vermişlerdir. Evi, tarlayı, eldeki tüm varlığı (ağabey ayrıcalıklı payını aldıktan sonra) eşit olarak paylaşacaklar*”. Belgede ebeveynlerin takdiri sonucunda evlatlıklar arasında da ilk varis seçilebileceği anlaşılmaktadır.³⁸

Bazı belgelerde evlatlık alınan çocukların evlatlık alındıkları ailelerde kendilerine miras bırakılan mülkleri başkalarına verebildikleri ya da miras olarak bırakabildikleri görülür. Konu ile ilgili Nuzi'de bulunan bir tabletin tercümesi şöyledir:

“Zigi'nin oğlu Şennima'nın evlatlık tableti. O aynı zamanda Zigi'nin diğer oğlu olan Arzizza'yı da evlat edindi. Şennima şöyle dedi: “Şurihil beni oğulluğuna alarak bana bıraktığı toprakları ve evleri Arzizza'ya veriyorum. Kızım Şiwirkiaše'ye 1 imer toprak verdim. Şiwirkiaše yaşadığı sürece 1 imer toprağı muhafaza edecek. Şiwirkiaše öldüğünde, Arzizza bu 1 imer toprağı aşabilecek.” Şennima ilave olarak şöyle dedi: “Hizmetçim Yalampa annem Zilipkiaše yaşadığı sürece ona hizmet edecek. Zilipkiaše öldüğünde Arzizza, Yalampa'yı alabilecek.” Bu tablet Nuzi kapısındaki bildirimden sonra yazıldı.”³⁹

Veraset hukukuna dair çok sayıda hüküm içeren Hammurabi Kanunu'nda 185- 191. maddeler evlatlıklar ve evlatlık alan ailelerin haklarını korumaya yöneliktir.⁴⁰ Konuyla ilişkin 191. maddede “*eğer bir adam, evlatlığa aldığı bir çocuğu büyüttükten sonra evini yaparsa (ev sahibi olursa) ve evlat sahibi olursa, büyüttüğü çocuğu evlatlıktan atmaya karar verirse o çocuk eli boş gitmeyecektir. Onu büyüten baba malından 1/3 hisse ona verecektir. (Çocuk öyle ayrılacaktır.) Tarladan, bahçeden, evden ona (hiçbir şey) vermeyecektir*” denilmektedir. Çiftlerin sonradan çocuk sahibi olması veya evlatlığın mirastan

Hertel, 2013: 287; 340; Henüz yayınlamamış Eski Asur Dönemi'ne ait evlat edinme sözleşmesinde *aplum* olarak atanan evlatlık oğlun mirastan daha fazla pay alacağı belirtilmiştir. Bkz. Veenhof, 2003: 456.

³⁵ Tablet B Ş1: “(Eğer kardeşler babalarının evini bölüşürlerse) büyük oğlan mülkten (bahçelerden kuyulardan) iki hisseyi (kendi hissesi gibi) seçecek ve alacaktır. Kardeşleri birer birer sonradan seçecek ve alacaklardır. İşlenmiş her bir tarlanın ve emeklerinin ürününü küçük oğlan seçip, bölecek, büyük oğlan bir hisse seçip alacaktır; fakat ikinci hisse için kardeşleri ile birlikte kura çekecektir.” Bkz. Tosun-Yalvaç, 1975: 256.

³⁶ Lion, 2004: 553.

³⁷ Lion, 2004: 553.

³⁸ Schorr, 1913: 38–40; Klengel, 2001: 243- 244.

³⁹ Speiser, 1928- 1929: 34; Toptaş, 2016: 65.

⁴⁰ Harper, 1904: 69- 71; Tosun-Yalvaç, 1975: 204- 205.

çıkarılmak istenmesi durumlarında, evlatlık alınan kimse mirastan belirlenen hisseyi alarak evden ayrılıyor, böylece hak kaybına en az şekilde uğruyordu.⁴¹

Eski Babil toplumunda evlatlıklar da diğer çocuklar gibi evlatlık görevlerini yerine getirip, ebeveynlerine karşı saygı duymalı ve onlara değer vermeliydi.⁴² Kanununun 192. maddesinde evlat edinilen çocuğun kendisini büyüten anne ve babasını reddetmesi durumunda ağır şekilde cezalandırılacağı şu şekilde yer almaktadır: “Eğer saraya ait bir hizmetlinin veya bir SAL.ZİKRUM’un oğlu, kendisini büyüten babasına ve annesine “sen babam değilsin, sen annem değilsin” derse dilini keseceklerdir”.⁴³ Yine Hammurabi Kanunu’nun 169. maddesinde varisin, babasına karşı bir suçu iki kez işlemesi halinde mirastan men edilebileceği kaydedilmiştir. Mirastan men edilmek çocuk için ağır bir ceza olmanın yanı sıra aynı zamanda evlatlıktan da reddedilme anlamına gelmektedir.⁴⁴

Bir kimsenin ölümünden sonra kendisi için sunu yapacak yakınlarının olması ruhun öteki dünyadaki huzuru için önem taşımaktaydı. Babil toplumunda çocuk sahibi olamayan kişilerin ölümlerinden sonra gerekli ritüellerin yerine getirilmesi için evlatlık edindikleri bilinmektedir. Orta Babil Dönemi’ne ait bir evlat edinme sözleşmesinde evlat edinilen çocuğun mirası alabilmesi kendisini evlat edinen ebeveynine karşı saygılı olması ve onların cenaze törenlerini yapmasına bağlanmıştır.⁴⁵ Hammurabi dönemine ait olan CT 8, 5^a numaralı belgede Munavirtum isimli bir rahibenin tarla, arsa, kadın köleyle birlikte tüm mal varlığını evlat edindiği İpku-İliša’ya bıraktığı görülür. İpku-İliša, tüm bu mirasa sahip olmak için Munavirtum ölene kadar onun bakımını üstlenecek ve ölümünün ardından cenaze törenini yapıp, yas tutacaktır. Metnin 15- 18. satırlarının tercümesi şöyledir: “Munavirtum yaşadığı sürece tarlayı, evi, hizmetçiyi elinde tutacak, tanrısı onu kendisine çağırır çağırılmaz bunlar sadece İpku-İliša’ya ait olacaktır”.⁴⁶

Hammurabi Kanunu’nun 188. ve 189. maddelerinden bir zanaatkarın, sanatını öğretmek amacıyla evlatlık alabildiği anlaşılmaktadır. Bu tip evlat edinmelerde usta, evlat edindiği çocuğu aynı zamanda çırak olarak da almış ve meslekteki tecrübelerini ona aktarmayı amaçlamıştır. Usta, zanaatini evlatlık çocuğa öğretirse, biyolojik aile çocuk üzerinde hak iddia edemiyor ve çocuk mirasçı olarak aile işini sürdürüyordu. Aksi durumda ise çocuk biyolojik ailesi tarafından geri alınabiliyordu.⁴⁷ Kanun madesine ek olarak Nuzi’de bulunan bir evlatlık tabletinde dokumacılık işi ile uğraşan bir ustanın yetiştirmek için yanına aldığı çocuğun hakları korunmaya çalışılmıştır. Metnin tercümesi şöyledir:

“Dokumacı Tirviya, Utila oğlu Naniya’yı çırak olarak kabul etti. Dokumacı, Naniya’ya dokuma zanaatini öğretmenin yanı sıra hem kendisinin hem de gelecekteki eşinin kendisi için çalışması şartıyla onu mirasçısı yapacağına

⁴¹ Harper, 1904: 71; Tosun-Yalvaç, 1975: 205.

⁴² Klengel, 2001: 244.

⁴³ Tosun-Yalvaç, 1975: 205.

⁴⁴ Harper, 1904: 61; Tosun-Yalvaç, 1975: 202.

⁴⁵ Bayliss, 1973: 120.

⁴⁶ Schorr, 1913: 35- 36; Klengel, 2001: 243.

⁴⁷ Harper, 1904: 71; Tosun-Yalvaç, 1975: 204.

söz verdi. Tirviya evlat edindiği oğluna mesleğini öğretmezse, çocuğun biyolojik babası oğlunu geri alacaktır”.⁴⁸

Hammurabi Kanunu’nda hem evlatlıkların hemde evlat edinen ailelerin haklarının korunmasına yönelik çok sayıda hükmün yer alması ve evlatlık edinme ile ilgili birçok belgenin var olması, Babil toplumunda evlatlık almanın yaygın bir uygulama olduğunu gösterir. Aynı zamana rast gelen Eski Asur Dönemi’ne ait belgelerde ise evlat edinme konusunda bilgiye rastlanılmamaktadır.⁴⁹ Ancak bu Asur toplumunda evlat edinmenin yaygın olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Eski Asur Dönemi’nde evlatlıklarla ilgili yeterince bilgiye ulaşamamızın başlıca nedeni bu döneme ait kanun metni ya da genel bir uygulamaya işaret eden talimatnamelere rastlanılmamasıdır.⁵⁰ Eski Asur toplumunda aile hukukuna dair bilgilerimizin büyük kısmını elde ettiğimiz Kültepe tabletleri içerisinde evlat edinme konusunda yerli halka ait iki belge⁵¹ ve Asurlulara ait metinlerde evlatlıklara atıfta bulunan az sayıda belge dışında bir kayıt henüz bulunamamıştır.⁵²

Kültepe menşeli olmasa da APM 9220 numaralı evlat edinme belgesi Eski Asur toplumundaki uygulama hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Metnin tercümesi şöyledir:

“Puḫānu’nun oğlu Eteḫ-pi-Amurru, kölesi Šamaš-rabi’yi azat etti. Eteḫ-pi-Amurru yaşadığı sürece annesi, babası ve Aḫātu’a’ya saygısızlıkta bulunmayacak ve onlarla ilgileneyecektir. Eteḫ-pi-Amurru’nun ölümünden sonra onun babası, annesi ve Aḫātu’a, Ababat’ın tarım arazisinden 18 iku toprağı ve 1 öküzü alacaktır. Eğer Eteḫ-pi-Amurru onu tekrar köleliğe alırsa 2 mina gümüş ödeyecektir. Eğer Šamaš-rabi, Eteḫ-pi-Amurru ve Aḫātu’a’yı reddederse gümüş karşılığında herhangi bir kasabanın ticari bölgesinde satılacaktır.”⁵³

Belge bir kölenin azat edilerek, onun aileye kabulü ile evlat edinilmiş olmasını bildirmenin yanı sıra, Eteḫ-pi-Amurru isimli şahsın ölümünden sonra mirasının kimler arasında paylaşılacağını da belirtmektedir. Belgede Eteḫ-pi-Amurru’nun anne ve babasına karşı olan görevlerine de yer verildiği görülmektedir. Metne göre, Eteḫ-pi-Amurru hayatta olduğu sürece, anne ve babasına karşı itaatsizlik etmeyecek ve onların bakımlarıyla ilgileneyecektir. Eski Asur Dönemi’ne ait belgelerin genelinde çocukların anne ve babaya karşı

⁴⁸ Paulissian, 2016: 13- 14.

⁴⁹ Kılıç, 2014: 112.

⁵⁰ Bayram – Kahya, 2018: 78.

⁵¹ EL 7: “Tatali ve T[i....] Šubiannika’yı evlatlığa al[dılar]. Tatali’nin oğlu Šimnuman, Šubiannika ile e[vlendi]. (Onlar) tek bir evde oturacaklar. Eğer oturmak istemezlerse, onları (Šimnuman’ın anne ve babası) istemezlerse (bile) Šimnuman ve Šubiannika onları (mecburen) oturtacaklar.” Bkz. Eisser – Lewy, 1930: 8. EL 8: “Habatali, Nakšušara ve onun oğlu Šiliara’yı tutuyor. Eğer Šiliara herhangi bir *su(!)-ha-ra(!)-am*’a sahip ise, (onu) Habatali’nin evine taşıyacak (getirecek). Eğer Habatali’den herhangi bir şey gizlerse, onu 2 mina gümüşü tartmakla (ödemekle) cezalandıracaklar. Onların üçüne ait (anlaşma ile) belirtilen güne kadar, şayet Habatali kendi çocuğunu doğurursa, 6 şeşel gümüşü hazır edecek. Habatali’nin evinin tamamını Šiliara alacak. Eğer o (Šiliara) evini başka bir yerde yapacak olursa, 2 mina gümüşü ödeyecek ve onu ortak mirastan mahrum edecektir. Eğer Habatali fakirleşirse, Šiliara’yı satacak. Eğer Habatali ve Niwaḫšušar ölürlerse, Šiliara (mirası) alacak. Eğer o (Habatali) bir çocuk doğurtur ise, o, evdeki her şeyi alacak.” Bkz. Eisser – Lewy, 1930: 8- 10.

⁵² Veenhof, 1998: 123.

⁵³ Veenhof, 1982: 359- 362.

itaatsizlik etmeleri hoş karşılanan bir durum olarak kabul görmemektedir. Özellikle miras içerikli belgeleri göz önüne aldığımızda, çocukların mirastan hisse alabilmeleri için anne ve babalarına karşı saygılı olmaları ve onların bazı beklentilerini yerine getirmelerinin gerekli olduğu görülmektedir. Burada Etepi-Amurru'un yanında zikredilen Ahatu'ya muhtemelen Etepi-Amurru'un eşi olmalıdır. Šamaš-rabi'nin her ikisini reddetmesi durumunda, tekrar köle olarak satılabileceklerini belirtmiştir. Ancak dikkat çeken nokta şudur ki, Etepi-Amurru ölümünden sonra Šamaš-rabi'nin mirastan hisse alıp almayacağına dair hiçbir ibare belirtmemiştir.

Maddelerinin büyük kısmı kadınlarla ilgili suçlar ve kadınların mülkiyet hakkı ile ilgili olan Orta Asur Kanunları'nda evlat edinme ve evlatlığın miras hakkına dair bir madde yer almaktadır. Kanunun A Tableti, 28. maddesinde yer alan hükmün tercümesi şöyledir:

“Eğer dul bir kadın, bir adamın evine girerse, oğlunu bebek (olarak) beraberinde taşıdıysa (getirdiyse), (çocuk) onu karılığa alanın evinde büyüdüyse, fakat evlatlık vesikası yazılmamışsa, onu büyütenin evinden hisse almayacak, borç yüklenmeyecek, onu doğurmanın (öz babasının) evinden kendine düşen hisseyi alacaktır”.⁵⁴

Kanun maddesinden Orta Asur toplumunda çocuk sahibi olan bir kadının ikinci evliliğini yaptığı kişi tarafından çocuğunun evlatlık alınarak mirasçı yapılabileceği anlaşılmaktadır. Yine bu madde bizlere çocuk için evlatlık sözleşmesi yapılmazsa, çocuğun üvey babasının mirasçısı olamayacağı ve onun borçlarında da muaf tutulacağı anlaşılmaktadır. Bu, Orta Asur toplumunda evlatlıklara taşınır ve taşınmaz mülklerin yanı sıra borçların da miras bırakılabildiğini göstermektedir.

Orta Asur Dönemi'ne ait KAJ 1 ve KAJ 6 numaralı belgelerde farklı bir evlat edinme şekli karşımıza çıkmaktadır. KAJ 1 belgesi, Azukiya'nın kardeşi Anniya'nın oğlu Gimillu'yu evlat edinme sözleşmesini içermektedir. Belgede “*Gimillu kendisini evlat edinen amcası Azukya'ya bir ebeveyni gibi saygılı davranacak, bunun karşılığında Gimillu bir erkek çocuk hakkına sahip olacaktır*” denilerek, Gimillu'nun yaşlılıkta amcasının bakımını üstlenmesi karşılığında mirasçısı olacağı belirtilmektedir.⁵⁵

Benzer uygulama KAJ 6 numaralı evlat edinme sözleşmesinde de görülmektedir. M.Ö. 14. yüzyılda Asur ticaret hayatında önemli tüccarlardan birisi olan Nür-Kube mâr Bêlşunu'nun oğullarından Kinniya, ağabeyi Erişilini'nin oğlu Naqıdu'yu evlat edinmiştir.⁵⁶

Aile içi evlat edinmelere örnek olan bu uygulamalardaki ilk amaç muhtemelen aile servetini korumaktır. KAJ 6'da yeğenini evlat edinen amcanın dönemin varlıklı ailelerinden birisine mensup olması bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Diğer yandan Orta Asur'da yaşlılıkta kendisine destek olup, bakımını üstlenecek, ölümünden sonra cenaze törenini yapacak ve aile soyunun devamını sağlayacak bir yeğeni evlat edinmenin yaygın bir uygulama olduğu da düşünülebilir.

⁵⁴ Tosun-Yalvaç, 1975: 250.

⁵⁵ Fine, 1952: 205.

⁵⁶ Fine, 1952: 205- 209.

Sonuç

Bir insanın hayatı boyunca edindiği maddi imkân ve varlıkların, ölümünden sonra kime ya da kimlere kalacağını belirlemesi, onu mal kazanma ve biriktirme konusunda motive eden önemli unsurlardan biri olmuştur. Bu nedenle Eski Mezopotamya toplumlarında ebeveynler evlatlarından evlenip, çocuk sahibi olmalarını ve nesillerini sürdürerek, aile servetine sahip çıkmalarını beklemişlerdir. Çivi yazılı metinlerden öğrendiğimize göre toplumda sayıları az olmayan çocuksuz çiftler ya da bir erkek evlada sahip olmayan aileler evlatlık alma uygulamasına sık başvurmuşlardır. Eski Mezopotamya’da amaç ve yöntemlerine göre farklı evlat edinme şekillerine rastlanılsa da hem Sumer hem de Sami kanunlarında evlatlık alınan çocukların miras haklarının gözetildiği görülmektedir. Evlatlıklar, ailelerin sonradan biyolojik çocukları olması durumunda, keyfi olarak evlatlıktan çıkarılmak istenildiklerinde ya da yaşanan çeşitli anlaşmazlıklarda hak kaybına uğratılmamaları için kanun maddeleri ile güvence altına alınmışlardır.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

AHw: Akkadisches Handwörterbuch.

ALPMAN, A., 1981. “Nuzi Vesikalarındaki Adoptionun (Evlatlık Almanın) Gayesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV / 14, ss. 321- 333.

ALPMAN, A., 1986. “Nuzi Adoption Metinlerinin Ortaya Koyduğu Sosyo-Ekonomik Sonuçlar”, IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1981.

ALPMAN, A., 1988. *Eski Önyasya Hukukunda Adoption*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

BAYLISS, M., 1973. “The Cult of Dead Kin in Assyria and Babylonia”, *Iraq*, 35/2, ss. 115–125.

BAYRAM, S. - Ö. KAHYA, 2018. “Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Anadolu’daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5, ss. 75- 92.

BOTTERO, J., 2005. “Babil’de Aşk”, *Eski Yakınoğu Sumer’den Kutsal Kitaba*, Ed.: Jean Bottero, Dost Kitapevi, Ankara, ss. 106- 126.

CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago.

CDA: A Concise Dictionary of Akkadian.

EISSER, G. - J. LEWY, 1930. *Die Altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe*, Mittellungen Der Vorderastatisch-Aegyptischen Gesellschaft, Leipzig.

FINE, H. A., 1952. “Two Middle-Assyrian Adoption Documents”, *Revue d’Assyriologie et d’archéologie orientale (RA)*, 46 / 4, ss. 205- 211.

- GÜNALTAY, Ş., 1987. *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- HARPER, R. F., 1904. *The Code of Hammurabi King of Babylon*, The University of Chicago Press, Chicago.
- HERTEL, T. K., 2013. *Old Assyrian Legal Practices*, Nederland Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden.
- KILIÇ, Y., 2014. *Eskiçağ Aile Hukuku*, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- KLENGEL, H., 2001. *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü*, Çev.: Nesrin Oral, Telos Yayıncılık, İstanbul.
- LANDSBERGER, B., 1937. *Materialien zum Sumerischen Lexikon Die Serie ana ittišu*, Band I, Sumptibus Pontificii Instituti Biblici, Roma.
- LARSEN, M. T., 2010. *Kültepe Tabletleri VI-a*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- LION, B., 2004. “Les adoptions d'hommes à Nuzi (XIV e s. av. J.-C.)”, *Revue historique de droit français et étranger*, 82 / 4, ss. 537- 575.
- MUTLUAY, N., 2018. *Eski Yakın Doğu Toplumlarında Çocuk*, Alter Yayıncılık, Ankara.
- NEMET- NEJAT, K. R., 1999. “Women in Ancient Mesopotamia”, *Women's Role in Ancient Civilizations*, ss. 85- 114.
- PAULISSIAN, R., 1999. “Adoption in Ancient Assyria and Babylonia”, *Journal of Assyrian Academic Studies*, 13 / 2, ss. 5-34.
- ROTH, M. T. 1995. *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholars Press, Atlanta.
- SCHOOR, M., 1913. *Urkunden des Altbabylonischen Zivil und Prozessrechts*, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig.
- SCURLOCK, J. O., 1995. “Death and the Afterlife in Ancient Mesopotamian Thought”, *Civilizations of the Ancient Near East*, Ed.: Jack M- Sasson Simon - Schuster Macmillan, Charles Scribner's Sons, New York, ss. 1883-1893.
- SPEISER, E. A., 1928-1929., “New Kirkuk Documents Relating to Family Laws”, *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, 10, ss. 1-73.
- SUURMEIJER, G., 2010. “”He Took Him as His Son” Adoption In Old Babylonian Sippar”, *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale (RA)*, 104, ss. 9- 40.
- TOPTAŞ, K., 2016. “Eski Mezopotamya’da Çocuk”, *Archivum Anatolicum*, 10 / 1, ss. 55- 78.
- TOSUN, M. - K. YALVAÇ, 1975. *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- VEENHOF, K. R., 1982. “A Deed Of Manumission and Adoption From the Later Old Assyrian Period”, *Zikir Šunim Assyriological Studies Presented to F. R. Kraus on The Occasion of His Seventieth Birthday*, Ed.: F. R. Kraus-G. Van Driel, Brill, Leiden, ss. 359- 385.
- VEENHOF, K. R., 1998. “Old Assyrian and Ancient Anatolian Evidence for The Care of The Elderly”, *The Care of The Elderly in The Ancient Near East*, Ed.: Marten Stol, Sven Peter Vleeming, Brill, Leiden, ss. 119- 160.
- VEENHOF, K. R., 2003. “Old Assyrian Period”, *A History Of Ancient Near Eastern Law*, 1, Ed.: Raymond Westbrook, Brill, Leiden, ss. 431–483.
- YALVAÇ, K., 1965. “Eski Babil’de Kız Evladın Miras Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 23/ 1-2, ss. 31- 36.